

НАВЧАННЯ ВВІЧЛИВОГО СПІЛКУВАННЯ НА УРОКАХ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

Процеси перебудови в навчанні іноземних мов відбуваються на фоні розробки нових концепцій середньої та вищої освіти, в яких провідним принципом проголошується формування і розвиток особистості.

Професійне навчання у вузі та формування студента як особистості відбувається у ході його соціальної взаємодії з викладачем. Одним з показників готовності студента до професійної діяльності є культура спілкування. Майбутній вчитель має бути не лише професіоналом, але й виразником соціально значущих норм, тенденцій поведінки, комунікантом, який знає і володіє правилами, принципами спілкування і мовленнєвого етикету, що сприяє досягненню взаєморозуміння в процесі спілкування.

Для викладача, і викладача англійської мови особливо, великого значення набувають знання та вживання в процесі спілкування тих мовних засобів, котрі сприяють формуванню особистості ввічливого, тактовного співрозмовника і ведуть до створення сприятливого клімату спілкування. Володіння мовною культурою надає викладачеві можливість керувати поведінкою студентів. Викладачеві важливо бути партнером, співпрацювати зі студентами під час спілкування. Мова викладача, яка відрізняється командним тоном і авторитарністю, як правило, ускладнює або перешкоджає контакту та ефективній співпраці між учасниками педагогічного спілкування. Тому для регуляції мовленнєвої поведінки комунікантів існують правила, яких вони повинні дотримуватись у процесі спілкування. Якщо комуніканти намагаються досягти взаєморозуміння,

вони мають керуватися у своїй мовленнєвій поведінці принципом співробітництва і принципом ввічливості (Grice H.P., Leech G., , Brown P., Levinson S., Беляєва О.І., Карасик В.І. та ін.)

Мета статті – описати мовні засоби вираження ввічливості, вживання яких у мовленні сприяє навчанню ввічливого спілкування.

Принцип ввічливості, який регулює мовленнєву взаємодію комунікантів, має естетичний, соціальний чи моральний характер. Ми виходимо із розуміння ввічливості як принципу, що лежить в основі мовленнєвої поведінки людей і спрямований на запобігання конфліктних ситуацій [1; 2]. Принцип ввічливості - це тип соціальної взаємодії, в основі якого лежить повага до особистості партнера.

Даний принцип регулює відносини між комунікантами і належить до мовленнєвого етикету. Мовленнєвий етикет, який пов'язаний з ввічливістю, осягає все, що виражає доброзичливе ставлення до співрозмовника, що може створити сприятливий клімат спілкування. Ввічливість – це одне із понять моральності. Ввічливість визначається в етиці як моральна якість, що характеризує людину, для якої повага до інших стала повсякденною нормою поведінки та звичним способом спілкування з оточуючими. Якщо ввічливість є формою виявлення поваги до іншого, то сама по собі повага припускає визнання гідності особистості, а також чуйність, делікатність і такт. Ввічливість необхідно обов'язково демонструвати при спілкуванні, інакше повага до людини виявиться нереалізованою.

Із точки зору мовленнєвої поведінки ввічливість передбачає “незавдання шкоди” мовою, схвалення партнера і, в той же час, вияв скромності, такту, що не дозволяє втручатися в особисту сферу співрозмовника. Щоб бути ввічливим, необхідно знати, що і за яких обставин вважається ввічливим. Ввічливість є відносним поняттям і визначається правилами, прийнятими у різних ситуаціях спілкування. Комунікативний контекст, який впливає на вибір форми вираження та визначення її маркованості за ознакою ввічливості, включає такі ознаки ситуації спілкування :

- а) статус комунікантів;
- б) ступінь соціально-психологічної дистанції (далека, близька);
- в) обставини спілкування [3, 43].

Відмічається, що чим більше ступінь соціально-психологічної дистанції або вище статус співрозмовника, тощо, тим більше ввічливою стає наша мова.

Ввічливість у спілкуванні повинна ґрунтуватися на ряді стратегій, основними з яких є: повага до особистості; прагнення до згоди, уникання прямих та використання непрямих мовленнєвих актів. Принцип ввічливості грає вирішальну роль у мовленнєвому спілкуванні в плані вибору мовних засобів для оформлення висловлювання.

Норми поведінки, що відбиваються в правилах етикету, зводяться до системи позитивних і негативних стратегій ввічливості; відповідно, виділяються позитивний та негативний типи ввічливості [1]. Негативна ввічливість полягає у зменшенні неввічливості неввічливих елокуцій, наприклад : “Ви підете з нами?” - “З задоволенням”. “Чи не могли б ви допомогти мені?” – “Звичайно”.

При реалізації негативної ввічливості виділяються такі основні стратегії: стратегія непрямого способу вираження; ненав'язування та ухилення; а також поважного ставлення до думки адресата та імперсоналізації висловлювання [4, 21]. Непрямий спосіб вираження спонукань, оцінок, емоцій, тощо,

знижує ступінь загрози соціальному “образу” адресата і стимулює прояву негативної ввічливості [4, 19]. Удаючись до непрямого способу вираження своєї мети, мовець розраховує не тільки на мовні знання співрозмовника, але й на його різноманітні немовні знання: знання принципів спілкування, умов успішності мовленнєвих актів та “енциклопедичні”, тобто фонові знання.

Дотримання принципу ввічливості при неформальному спілкуванні складає важливу лінгвістичну й соціальну характеристику мовленнєвої поведінки англійців. Прийнято вважати, що британське суспільство значною мірою будується на стратегії негативної ввічливості[5]. “Англійська ввічливість ... приписує стриманість як ознаку поваги до співрозмовника, який вправі дотримуватись своєї думки. Звідси схильність уникати категоричних тверджень або заперечень... потяг до вставних зворотів... “мені здається, я думаю, можливо я не правий, але ...”, які розраховані вихолостити визначеність і прямолінійність, здатну привести до зіткнення думок”[6, 230]. Тому при навчанні спілкування англійською мовою викладачеві необхідні знання англійського мовленнєвого етикету, особливостей прояви і стратегій комунікативного принципу ввічливості для успішності мовленнєвого спілкування.

Форма висловлювання, яка свідчить про доброзичливе ставлення вчителя, викликає позитивний настрій адресата мовлення та сприяє встановленню контакту між викладачем і студентом. Навпаки, форма мовлення, яка провокує негативні емоції учня, перешкоджає створенню сприятливого психологічного клімату спілкування внаслідок виникнення психологічного бар'єру між викладачем і студентами[7, 134].

Від того, як учасники педагогічного спілкування інтерпретують мовленнєву поведінку один одного, залежить характер їх взаємодії та результати спільної діяльності. Викладачу англійської мови необхідно враховувати це у своїй практичній роботі, оскільки його професійні та людські якості підлягають постійній оцінці з боку студентів. Успішна реалізація принципу ввічливості в мовленнєвому спілкуванні може бути досягнутою за умови адекватного використання мовних засобів вираження ввічливості[7].

У процесі навчання спілкування англійською мовою викладач не тільки інформує, стверджує, пояснює, але й звертається до студентів з проханням, командою, порадою, запрошує до співробітництва, дозволяє, тощо; іншими словами - спонукає учнів виконати / не виконувати певну дію, в який він зацікавлений.

Спонукування є одним із характерних явищ соціальної взаємодії людей. Спонукальне висловлювання є особистісноорієнтованим і створює мовленнєву ситуацію соціальної взаємодії, реалізуючи фіксовані відносини комунікантів. Виконуючи спонукальний мовленнєвий акт, змістом якого є пряме спонукування адресата до дії, мовець посягає на незалежність адресата, втручається в його особистісну сферу, виконуючи над ним, певною мірою, насилля. Спонукальне висловлювання так чи інакше регулює поведінку іншої людини згідно інтересів мовця, який є джерелом спонукування. З іншого боку, спонукальний мовленнєвий акт можна віднести до “ввічливих” оскільки мовець надає адресату повну свободу вибору дії.

Для вираження спонукального мовленнєвого акту існує безліч мовних засобів і конструкцій, по-різному орієнтованих на ввічливе спілкування і регулюючих взаємодію партнерів.

Висловлюючи спонукання, мовець надає перевагу непрямим директивам, у порівнянні з прямими директивними висловлюваннями, в силу етикетності форми, що знижує категоричність спонукальних ілюцій та підвищує їх ввічливість. Це дозволяє захистити мовця від комунікативних непорозумінь, веде до взаєморозуміння і ефективного співробітництва. Продемонструємо це на прикладі деяких директивних висловлювань: прохань, порад, дозволу та заборони.

В англійській мові ці мовленнєві акти можуть бути виражені різними мовними засобами. Відмітимо деякі з них.

Непрямі мовленнєві акти відображають національно-культурну специфіку мовленнєвого етикету англійців. Вживання таких форм обумовлено соціальними умовами комунікації, що потребують дотримання принципу ввічливості. Як напрямі мовленнєві акти використовуються розповідні директиви для вираження:

- ввічливого прохання:

I would be obliged if you reminded me of this seminar.

I'd be grateful if you informed me about the meeting. I would appreciate if you did that for me;

- ввічливої поради:

I could fetch it for you if you like;

- ввічливого запрошення:

I would do my homework if I were you. You'd better waste no time and do it now;

- ввічливого запрошення:

We could watch the film. I hope you'll join us.

Принцип ввічливості є універсальною основою непрямого вираження спонукань питальними реченнями:

- ввічливого прохання:

Could/Would/Will you open the window, please?

Would you be so kind as to take the papers to the dean?

- ввічливої пропозиції:

Is there any way I could (possibly) be of help?

- ввічливої поради:

Why don't you excuse yourself from my class?

Might it be an idea to write an article?

- ввічливого запиту про дозвіл:

Could I ask you two questions if you don't mind?

- ввічливого запрошення:

Would you like to take part in the meeting?

Димінутиви just, a bit, a little, знижуючи ілюктивну силу, надають висловлюванню некатегоричності, а, значить, негативної ввічливості.

Let us try and think a little, shall we?

Одиниці модусу типа I think вносять семантику суб'єктивної оцінки та елемент гіпотетичності, який веде до зниження категоричності спонукального висловлювання.

I thought you would like to look through the papers before leaving.

Непрямі некатегоричні висловлювання широко вживаються у сфері ввічливої комунікації в англійській мові. Від вміння мовця вибрати найбільш доречний мовний засіб у тій чи іншій ситуації, з урахування її зовнішніх факторів, залежить культура спілкування.

Оскільки викладач англійської мови навчає спілкуванню англійською

мовою, він повинен враховувати закономірності мовленнєвого спілкування у процесі реальної комунікації, де вчитель і учень виступають як мовленнєві партнери, що дотримуються правил мовленнєвої поведінки. Викладачеві, поряд з вимогою бути ширим, природнім, вміти слухати, тощо, необхідно бути доброзичливим і тактовним. Ввічливість має бути природнім станом вчителя. Ввічливість притягує, захоплює учня; він підсвідомо відчуває, що його шанують, а, значить у нього з'являється більше довіри до вчителя і більша готовність до співпраці з ним. Безумовно, така співпраця буде більш ефективною. Таким чином, принцип ввічливості в мовленнєвому спілкуванні є знаряддям керування. І якщо між комунікантами немає взаєморозуміння, очевидно, вони не керувались, як мовленнєві партнери, принципами співробітництва та ввічливості.

Ввічливість є важливим інструментом виховання і навчання. Тому в процесі навчання англійської мови необхідно проводити цілеспрямоване знайомство учнів із принципом ввічливості, вчити їх ввічливому спілкуванню англійською мовою з урахуванням національних особливостей англійського мовленнєвого етикету.

Література:

1. Leech G. Explorations in Semantics and Pragmatics. – Amsterdam: John Benjamins B.V., 1980. – P. 79-117.
2. Brown P., Levinson S. Politeness: Some Universals in Language Usage. – Cambridge Univ. Press, 1987.
3. Беляева Е.И. Принцип вежливости в вопросительных речевых актах// Иностр. яз. в шк. – 1990. - №1. – С. 43-47.
4. Шевченко І.С. Історична динаміка прагматичних властивостей англійського питального речення (16-20ст.): Автореф. дис.... док.філол.наук. – К., 1999. – 28с.
5. Карасик В.И. Этикет и английский язык// Иностр.яз.в шк. – 1993. - №2. – С. 57-60.
6. Овчинников В.И. Корни дуба. – М.: Прогресс. 1976. – 240с.
7. Юрьева Л.П. Роль эмоционального компонента речи преподавателя иностранного языка// Проблемы филологии и методики преподавания иностранных языков/ Сб.науч.ст. – Вып. 4. – СПб: Изд-во СПбГ УЭФ, 2000.- С. 129-136.